

ВІДГУК

**офіційного опонента
на дисертацію Кендзьора Петра Івановича
«Полікультурне виховання учнів у системі діяльності
загальноосвітнього навчального закладу (теорія і методика)»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання**

Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок із планами відповідних галузей науки. Широка палітра культурного багатоманіття українського суспільства актуалізує питання міжкультурної взаємодії представників різних етносів як однієї з важливих умов сталого поступу людської цивілізації.

Нинішня ситуація в Україні ставить перед суспільством нові серйозні виклики, що спричинені зростанням напруженості, спалахами воєнних конфліктів на теренах нашої держави. Ми все частіше можемо спостерігати, як неврегульованість міжетнічних проблем стає конфліктогенним чинником для всього суспільного організму.

Єдиною запорукою позитивних змін є згуртованість і консолідація громадянського суспільства. В цей час особливо гостро стають питання національної ідентичності, вирішення етнонаціональних конфліктів, забезпечення права національних меншин на задоволення своїх освітніх потреб рідною мовою, збереження й розвиток етнокультури, її підтримка й державний захист, міжкультурна взаємодія в соціумі.

У цьому зв'язку саме цілісна система реалізації полікультурного виховання сприятиме розбудові громадянської нації, що характеризується високим рівнем солідарності та міжособистісної довіри громадян, готовністю до спільних дій на користь суспільства, усвідомленням, що кожен несе свою особисту відповідальності за стан справ у ньому. Усі громадяни, незважаючи на етнічне походження, стать, соціальний статус, релігійні переконання тощо, повинні мати рівні можливості для повноцінного багатостороннього розвитку. Коректність

вирішення цих проблем передбачає високий ступінь толерантності, готовності до міжкультурного діалогу та співробітництва.

Поряд із цим, у практиці міжкультурної взаємодії спостерігається формальний підхід, інертність його практичної реалізації в ЗНЗ, низька ефективність, декларативний характер організації полікультурного виховання в різних ланках освітнього процесу.

Тому недостатнім буде констатація того, що обрана для дослідження проблема є актуальною, вона відноситься до кола важливих для українського соціуму проблем. Викладені аргументи переконують у своєчасності дисертаційного дослідження П. І. Кезьора.

Робота «Полікультурне виховання учнів у системі діяльності загальноосвітнього навчального закладу (теорія і методика)» спрямована на пошук оптимальних педагогічних моделей реалізації системи полікультурного виховання, визначення шляхів, які забезпечують обізнаність та дотримання суб'єктами навчально-виховного процесу законодавчих та нормативних документів, що детермінують його характер, регулюють нормативні засади полікультурного виховання, актуалізують його значення в українському суспільстві.

Дослідження є складником науково-дослідних тем лабораторії громадянського та морального виховання Інституту проблем виховання НАПН України: «Виховання культури гідності дітей та учнівської молоді в позаурочній діяльності загальноосвітніх навчальних закладів » (державний реєстраційний номер 0111U000098) та «Виховання моральної свідомості зростаючої особистості в позакласній діяльності загальноосвітніх навчальних закладів » (державний реєстраційний номер 0114U002125).

Наукова новизна одержаних результатів. Оцінюючи найважливіші здобутки дисертаційного дослідження, варто вказати на наступні результати, що мають вагому наукову новизну.

По-перше, заслуговує наукової уваги обґрунтована автором структурно-функціональна модель полікультурного виховання учнів у системі діяльності ЗНЗ.

По-друге, цінним з педагогічної точки зору є застосування у навчально-виховному процесі методики полікультурного виховання учнів залежно від різних типів освітньо-виховного середовища (культурно однорідного, культурно неоднорідного із домінантною культурою, культурно неоднорідного без домінування певної культури).

По-третє, цінним в теоретичному та прикладному аспектах є з'ясовані в роботі системно-суб'єктні зв'язки і взаємозалежності процесу полікультурного виховання відповідно до індивідуально-психологічних та вікових особливостей учнів; виокремлені чинники, що визначають ідентичність сучасного учня у полікультурному середовищі.

По-четверте, на основі аналізу сучасної педагогічної думки визначено стадії психолого-соціальної адаптації дітей шкільного віку у нових соціокультурних умовах; внутрішні та зовнішні фактори, що впливають на цей процес.

Вважаємо, що елементи наукової новизни сформульовані коректно, їх кількість та кваліфікаційні ознаки відповідають нормативним вимогам.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Детальне ознайомлення з текстом дисертації П.І.Кензьора дає підстави стверджувати, що підхід дисертанта до концептуалізації полікультурного виховання учнів у системі діяльності ЗНЗ відзначається фундаментальністю дослідження..

Гіпотеза роботи обґрунтовується на методологічному, теоретичному та практичному рівнях, специфіці застосування компетентнісного, культурологічного, середовищного та системного підходів до полікультурного виховання в системі діяльності ЗНЗ

В основу студіювання покладені пріоритеті гуманістичної парадигми міжкультурного діалогу в сучасній системі освіти України, що запобігає виникненню напруження в різних сферах людського життя. Рівноправне залучення представників усіх культурних груп до процесу формування української національної ідентичності забезпечує основу суспільної злагоди й консолідації.

Справляє позитивне враження джерельна база роботи, що включає сучасні праці вітчизняних дослідників. Видання, включені до списку використаної літератури, насамперед зарубіжної, свідчать про ґрунтовне опрацювання проблеми, і високий рівень наукової підготовки автора.

Значення отриманих автором результатів. Результати наукового дослідження мають широке коло застосування: інтегрування елементів полікультурного виховання у шкільні курси викладання гуманітарних предметів, дисциплін художньо-естетичного циклу, громадянської освіти; використання їх у процесі позакласної роботи; в організації спільної діяльності з батьківською громадськістю; для організації педагогами закладів позашкільної освіти. Здобуті емпіричні дані та наукові висновки можуть бути використані в системі післядипломної педагогічної освіти та викладанні педагогічних дисциплін у вищих навчальних закладах.

Результати дослідження впроваджено у практику роботи загальноосвітніх шкіл, навчальних закладів різних регіонів України інститутів післядипломної освіти педагогічних працівників

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації. Теоретичні результати і матеріали дослідження можуть бути використані для розробки цілісної концепції полікультурного виховання школярів в Україні, Методику полікультурного виховання учнів рекомендовано впроваджувати для оновлення виховних технологій у системі діяльності загальноосвітніх навчальних закладів шляхом використання навчально-методичних посібників “Ми серед інших. Інші серед нас. Форми і методи полікультурного виховання”, “Разом на одній землі. Історія України багатокультурна”.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність. Дисертація П.І.Кензьора належним чином структурована. У вступі чітко обґрунтовано актуальність проблеми, науково коректно сформульовано мету, яка корелює з темою, та конкретизується у завданнях, окреслено об’єкт та предмет роботи. Логічно окреслено систему використаних в роботі дослідницьких методів.

У першому розділі дисертаційного дослідження “Теоретико-методологічні

засади дослідження” автор глибоко проаналізував теоретико-методологічні засади полікультурного виховання учнів як педагогічної проблеми.

Дисертант визначає багатоаспектність концепту “культура” як колективної спадщини духовного життя народу, як динамічний процес, що дає змогу різним спільнотам переглядати й змінювати її істотні характеристики відповідно до соціокультурних потреб, виокремлює психолого-поведінкові компоненти суспільного феномену культури. Цікавим є аналіз провідних теорій ідентичності у зв’язку культури й національної традиції, співвідношення “приналежності” та “досягнення” у сутності ідентичності, що дозволяє уявити ідентичність як нестатичне утворення, сутнісні характеристики якої можуть змінюються індивідом залежно від ситуації, не втрачаючи власної самобутності.

Розглянувши провідні стратегії і основні тактики міжкультурних відносин у соціумі, П.І.Кензьор доходить до висновку про їх системно-зумовлений характер: соціум як система за наявності сукупності відповідних чинників, що продукують ту чи іншу тактику міжкультурних відносин, яка зі свого боку спричинює розвиток певних освітніх моделей полікультурності.

Автор наголошує, що полікультурність – це характеристика сформованості культури соціуму на засадах визнання права кожної культури на існування рівноправного діалогу, взаємозбагачення й розвитку культурних спільнот, і визначає основні характеристики полікультурного виховання як трансформаційного, динамічного процесу інтеграції різних культурних спільнот у єдине громадянське суспільство, який спрямовано на захист усіх етнічних, релігійних, мовних, регіональних й інших соціальних груп, що можуть зазнавати дискримінації.

Дисертантом проаналізовано вітчизняний і зарубіжний досвід теорії й практики полікультурного виховання в історико-педагогічному контексті та в умовах сучасних реалій. З’ясовано полікультурний контекст класичних педагогічних теорій, обґрунтовано місце і роль полікультурного компонента в міжнародних документах, висвітлено особливості концепцій полікультурного виховання в Німеччині, Польщі, США, Канаді, Великій Британії, що уможливило

виділення головних напрямів педагогічної діяльності, спрямованих на підтримку культурного різноманіття в освітньому просторі. Визначено основні історичні етапи розвитку ідей полікультурного виховання в Україні, здійснено огляд вітчизняних нормативно-правових засад полікультурної освіти й виховання:

У другому розділі – “Система діяльності загальноосвітнього навчального закладу в контексті полікультурного виховання” – дисертант вдало обґрунтував структуру полікультурної компетентності особистості як результату полікультурного виховання.

Автор зазначає, що формування у школяра поваги до різноманітних проявів інакшості, здатності застосовувати загальноприйняті моральні норми й принципи до представників усіх культурних і соціальних груп, уміння приймати рішення в різних ситуаціях міжкультурної взаємодії, що в сукупності забезпечує сформованість полікультурної компетентності.

На нашу думку, цінними є пошуки автора у розробці громадянського підходу в системі полікультурного виховання особистості, реалізація якого сприяє розвитку мотивації та усвідомлення представниками різних етнокультурних спільнот важливості залучення до суспільних справ, консолідації суспільства, зміцненню соціального партнерства, формуванню толерантності та ефективній міжкультурній взаємодії, що забезпечує стабільність, мир та злагоду в Україні.

У дисертації представлено трикомпонентну структуру полікультурної компетентності та її типологія (компетентність міжетнічної / міжрасової взаємодії, компетентність міжрелігійної / міжконфесійної взаємодії, компетентність міжрегіональної інтеграції, компетентність взаємодії стратифікованих верств населення). Відзначено місце й роль раси, релігії, гендеру, мови у формуванні полікультурної компетентності особистості.

Виявлений на констатувальному етапі дослідження стан полікультурного виховання автор співвідносить з результатами аналізу освітньої політики територіальних громад та педагогічних колективів шкіл щодо полікультурного виховання учнів. Дисертант здійснив діагностику соціокультурної адаптації школярів на прикладі дітей переміщених з території збройного конфлікту на

Сході України й окупованого Криму.

На основі проведеного аналізу П.І.Кензьор визначає основні принципи полікультурного виховання, критерії і показники сформованості полікультурної компетентності учнів, узагальнює особливості інтегрування полікультурного виховання у систему ЗНЗ, а також виявляє особливості культурної адаптації дітей, соціалізація яких відбувається в умовах соціальної й економічної нестабільності.

У третьому розділі – “Моделювання процесу полікультурного виховання в системі діяльності загальноосвітнього навчального закладу” дисертант обґрунтовує структурно-функціональну модель полікультурного виховання учнів у системі діяльності ЗНЗ.

Зміст моделі полікультурного виховання враховує специфіку виховного середовища, відповідає соціокультурним умовам певного населеного пункту чи регіону і передбачає трансформацію її змістових, методичних й організаційних елементів відповідно до соціальної й культурної природи довколишнього соціуму.

Полікультурне освітньо-виховне середовище визначається автором провідним принципом міжкультурної діяльності – простіром гармонійної взаємодії його суб'єктів. Ураховуються різні типи освітньо-виховного середовища: культурно однорідне освітньо-виховне середовище; культурно неоднорідне освітньо-виховне середовище із домінуючою культурою; культурно неоднорідне освітньо-виховне середовище без домінування певної культури, визначається зміст та особливості його структурних компонентів, конкретні практичні підходи до організації сприятливого полікультурного середовища.

У четвертому розділі – “Методика реалізації моделі полікультурного виховання учнів загальноосвітнього навчального закладу” – дисертант розкриває методичні засади полікультурного виховання учнів, представляє методичку і змістово-методичне забезпечення полікультурного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах.

Методичний елемент моделі розгорнуто в дослідженні як алгоритм полікультурного виховання в сукупності кількох етапів – підготовчого й етапів “Моя культура серед інших”, “Пізнаємо іншу культуру”, “Інтеграція в іншу

культуру”. Автор визначає групи методів полікультурного виховання (методи пізнання інших культур, методи актуалізації соціокультурної ідентифікації особистості, методи набуття практичних навичок і умінь, методи виховної рефлексії), систематизує найбільш ефективні інтерактивні вправи для реалізації у певному типі виховного середовища, визначає способи і характер їхньої інтеграції у системі полікультурного виховання.

Представлені методичні матеріали мобільні, динамічні і гнучкі щодо реальних ситуацій полікультурного виховання і включають алгоритм досягнення мети вихованцем.

У п'ятому розділі – “Результати дослідно-експериментальної роботи” – П.І.Кензьор описує програму впровадження структурно-функціональної моделі полікультурного виховання у систему діяльності ЗНЗ.

Програма впровадження структурно-функціональної моделі полікультурного виховання учнів у системі ЗНЗ побудована на послідовній реалізації трьох фаз: проєктивної, технологічної та рефлексивної та визначається динамікою рівнів сформованості полікультурної компетентності учнів.

Дослідження проводилося на трьох рівнях із вивченням думки різних суб'єктів освітнього простору загальною кількістю 2056 осіб.

При дослідженні стану полікультурного виховання учнів наприкінці формувального етапу педагогічного експерименту відзначено позитивні зміни у високому та середньому рівнях полікультурної компетентності дітей – респондентів експериментальної групи. Це підтверджує ефективність проведеної на формувальному етапі експерименту роботи з упровадженням моделі та методики полікультурного виховання у системі діяльності ЗНЗ.

Повнота викладення результатів дисертації в опублікованих працях. Основні положення дисертації висвітлено в 40 публікаціях, з яких 36 одноосібних, а саме: 1 монографія (одноосібна), 4 методичних посібники (1 одноосібний, 3 мають гриф МОН України), 22 статті у наукових фахових виданнях України та 5 статей у зарубіжних періодичних наукових виданнях, 8 статей у збірниках матеріалів конференцій.

Ідентичність змісту автореферату та основних положень дисертації.

Структурна побудова і зміст автореферату ідентичні основним положенням дисертації. Наукові положення і висновки, наведені в авторефераті П.І.Кензьора належним чином розкриті і обґрунтовані в рукописі дисертації.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Позитивно оцінюючи рецензовану дисертацію П.І.Кензьора, подану на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук «Полікультурне виховання учнів у системі діяльності загальноосвітнього навчального закладу (теорія і методика)», вважаємо за необхідне зазначити наступні дискусійні положення та зауваження до поданої дисертаційної роботи:

1. Науково цінним, на нашу думку, є проведений автором аналіз уявлень про рівні пізнання концепту “культура” (Розділ 1, підрозділ 1.1., с. 28-30). Однак, бажано б було вказати їх співвідношення з культурними вимірами теорії Г. Гофстеде, в якій кожний з них зумовлює відповідний психолого-поведінковий рівень прояву культури.

2. Характеризуючи проблему культурного розмаїття як світоглядну дилему, суть якої полягає в існуванні двох різних напрямів розвитку людської багатоманітності, автор зосереджується на поняттях універсалізму і партикуляризму, які втілюються у двох різних моделях розвитку культури: «глобальної культури» і «мультикультуралізму» (Підрозділ 1.2., с. 40). Дисертант зазначає, що «у першому випадку йдеться про формування глобальної спільноти, ... у другому — про збереження ізольованої замкненості окремих соціальних груп». На нашу думку, зв'язок глобалізації і мультикультуралізму є більш складним ніж пряме протиставлення. Можна навести багато прикладів існування мультикультуралізму і культурного змішування, які пояснюють можливість культурного плюралізму.

Американський антрополог та соціолог Арджун Аппадураї вважає, що кожна людина, кожен етнос, кожне суспільство та держава по-різному тлумачать, що таке глобалізація, та не зрозуміло наскільки такі визначення відповідають реальному поняттю глобалізації. Якщо розглядати глобалізацію не тільки як

«перетворення світу в єдине однорідне ціле», а й як «розташування у світових рамках», тоді ми отримуємо розуміння глобалізації як цілісного явища.

Процес глобалізації, який об'єднує різні аспекти життя сучасного суспільства, зміцнює і відроджує культурні відмінності, культурній партикуляризм. Партикуляризм проявляється насамперед у етноцентризмі та націоналізмі. Отже, процес глобалізації, підриваючи коріння і витоки традицій і національних культур, стимулює відродження традиційної ідентичності, а також створює нові джерела і можливості для того, щоб кожна людина могла використовувати їх для реконструкції своєї національної ідентичності.

3. У дисертаційному дослідженні автор визначає компоненти полікультурної компетентності та їх особливості (с. 148). Однією із особливостей виступає здатностей учнів до інтеркультурної комунікації й обміну. Але на жаль поняття інтеркультурної комунікації не знайшло свого визначення та подальшого використання у дослідженні.

4. Представлені дисертантом організаційно-методичні умови (с. 206), які сприяють формуванню належного рівня сформованості полікультурної компетентності учнів, викладені занадто конспективно, що викликає питання до їх змісту, а саме: у четвертій умові «готовність сторін до ефективної міжкультурної взаємодії» не зрозуміло в чому саме полягає готовність і як вона співвідноситься з полікультурною компетентністю. В тексті роботи по відношенню до учнів використовується «здатність учня до міжкультурної взаємодії»(с. 229), а по відношенню до вчителів «готовність до реалізації полікультурного виховання у системі діяльності ЗНЗ» (Додаток В, с. 466). Крім того, вважаємо, що в організаційно-методичні умови варто було б включити мовний фактор, який відображає світ іншої культури, та важливість якого зазначалась у попередніх розділах.

5. В тексті роботи трапляються повтори, наприклад, визначення стратегій міжкультурної взаємодії в соціумі (с. 43 і с. 55).

Зазначені зауваження і побажання не впливають на загальну позитивну оцінку роботи і не ставлять під сумнів її теоретичне і практичне значення.

Загальний висновок. Аналіз дисертації, автореферату та опублікованих праць Кензьора П.І. дає підстави зробити висновок про те, що його дисертаційне дослідження «Полікультурне виховання учнів у системі діяльності загальноосвітнього навчального закладу (теорія і методика)» є актуальним, завершеним, цілісним і самостійним науковим дослідженням, яке має належну наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

Достовірність ефективності проведеного Кензьором П.І. експерименту, доцільність визначених педагогічних умов, розробленої моделі та методики полікультурного виховання учнів є цілком обґрунтованими.

Дисертаційна робота, її актуальність, зміст, обсяг та наукова новизна, теоретична та практична значущість, обґрунтованість наукових положень, вірогідність висновків, використані методи дослідження, якість оформлення та повнота викладу повністю відповідають вимогам МОН України, зокрема п. 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, вимогам, що ставляться до робіт, поданих на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук, а її автор Кензьор Петро Іванович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук,
професор кафедри перекладу
Миколаївського національного
університету ім. В.О.Сухомлинського

Солодка А.К.

